Téglás János

„MINTHA BLONDIN TALICSKÁJÁN GUBBASZTANÉK"

Babits utolsó előtti (16.) nyara Esztergomban

„Városkánkban"

... ezt a szót Babits 1940 augusztus elején – ez egyik esszéjét fogalmazva – írta le hegyi házában. A kicsinyítő képzős és birtokos személyragos alak nagyon jól érzékelteti azt az eltéphetetlen érzelmi kapcsolatot, ami a költőt „Szent István őshelyével" összeláncolja. „Esztergomot évek óta úgy tekintem, mint legkedvesebb otthonomat, pihenő- és munkahelyemet."- írja[1] a város polgármesterének 1934-ben.

Ezért ragaszkodik az egykori királyi székhelyhez, minden nyáron itt akar pihenni. A tizennyolc év alatt tizenhét nyáron el is utazik a városba. 1933-ban is csak nehezen törődött bele abba, hogy szívizomgyulladása miatt a meleg hónapokban Esztergom helyett a János-szanatóriumban, illetve a lakásában kénytelen feküdni. „Teljes mozdulatlanságra voltam ítélve – olvasható az Esztergom című lapban 1934-ben –, ezért nem jöhettem a tavalyi év folyamán Esztergomba sem, pedig nagyon vágyódtam ide."[2] A nagy műtétre való felkészülés évében, 1937-ben azonban – az orvosi tiltás ellenére – négy napra csak elhagyja Budát, és két éjszakát a Fürdő Szállóban, egyet pedig a kedves nyári lakában töltött. Élete utolsó esztergomi utazásáról, az 1941-esről már nem csak az orvosok, hanem a barátok is mepróbálják lebeszélni, sikertelenül.

Az 1940-es nyaralást mozgalmas hónapok előzték meg, tünetmentes és beteg időszakok váltogatták egymást. Januárban részt vesz és beszédet mond az életében rendezett utolsó nyilvános Baumgarten-díjkiosztáson, majd az azt követő banketten, a Vadászkürt Szállodában. Azután március végén San Remoban személyesen veszi át a Dante fordításáért neki ítélt olasz díjat, de az utána következő svájci baráti látogatást a betegség már elrontja, Locarnóban belázasodik. A több hetes külföldi útról gyengén és lefogyva érkezik haza. Itthon két alkalommal (ápr. 27 – máj. 12.; máj. 28 – jún. 20. között) is hosszabb időt tölt a János-szanatóriumban, megpróbálják őt felerősíteni, vese problémákkal is kezelik, és orrszondával próbálják megkönnyíteni az étkezését. A nyelési nehézségek megszüntetése érdekében az új, Logodi utcai lakásából is jár kezelésre: Czunft Vilmos egyetemi magántanár a Rádium és Röntgen

[1] Babits Mihály – Glatz Gyula polgármesternek, 1934. júl. 30.
[2] *Beszélgetés Babits Mihállyal*…, Esztergom, 1934. augusztus 12. = *Riportok*, 328.

Intézetben rádiumkúrában részesíti. Állapota a besugárzás hatására kissé javul.

A fentiek miatt csak viszonylag későn, a sugárkezelés befejezése után, 1940. július 11-én érkezik meg a nyaralójába.[3]

Az 1940-es nyár sok mindenben utolsó, és különbözik a következőtől. Ez a két hónap viszonylag gondtalanul telik el, a költő még emberi életet tud élni: beteg, de nem szenved; a kanülcserén kívül – melyet mindig dr. Kiss Ernő gégész végez – itt nem szorul orvosi, kórházi beavatkozásra; felesége segítségével el tudja látni önmagát, nincs szüksége gondozónőkre. A tizenkét éves Ildikó is sikeresen befejezte a gimnázium második osztályát. Tehát nyugodtan élhet. Pihen és sétál a városban, annak ellenére, hogy a hazafelé vezető utat már nagyon fáradtan teszi meg. A kanült nyaksállal eltakaró jellegzetes, vékony alakja néha feltűnik a kávéházban, a vasúti pályaudvaron, a Duna-parton, Einczingerék háza felé tartva, a moziban és a strandon (fürdőruhában) is, vagy a Fürdő Szállóban, ahol az ott üdülő barátait látogatja meg.

Vendégeit a nyaralójában is szívesen fogadja, tud velük beszédhangon (a kanül nyílásának befogásával) társalogni, és az új látogatóktól autogramot kér a tornác falán lévő lassan betelő vendégkönyvbe. A szeptember 3-án őt felkereső Czunft Vilmos radiológus aláírására már csak Páli Sándor református lelkész lefestett neve helyén tud tud méltó helyet biztosítani.

Még dolgozik is, nemcsak ceruzával és tollal ír, hanem kedves írógépét is tudja használni. Ezen az esztergomi nyáron fogalmazza meg az *Előszó*t a halála után megjelenő *Válogatott versei* című kötethez, itt kezd hozzá *Az erdélyi költő*, valamint az *Egy kis Dante vita* című cikkéhez, és állandóan mellette van Szophoklész Oidipusának fordítása. Egy kései esszéjében pedig utoljára foglalkozik kedves városával és hegyi otthonával.

„*A minap kötéltáncosok jöttek a városba*"

Ennek az írásnak az előzménye egy nagy, talán az utolsó esztergomi élménye: 1940 júliusában kötéltáncosok érkeznek a városba, akik minden este hajmeresztő mutatványokkal ejtik ámulatba a közönséget a Kossuth utcában. A Baldio csoportnak – az Esztergom és Vidéke híre szerint – két nevezetessége van. Az egyik, hogy Európában csak az ő produkciójukban szerepel két szép lány, a másik pedig az, hogy a „Baldio név mögött keresztény magyar művészek szerepelnek."[4] A költő

[3] *Török Sophie naptárai 1921-1941*, s.a.r. PAPP Zoltán János, Argumentum Kiadó, Bp., 2010.

[4] *Szenzációs kötéltáncos mutatványok a Kossuth-utcában*, Esztergom és Vidéke, 1940. júl. 21.

életművében többször is feltűntek már az artisták: *A második ének* zsonglőrje, Don Guriga, vagy az irodalmi harcokban veszélynek kitett, a kudarctól rettegő *A vén kötéltáncos*, akinek alakját „álarcul választotta”[5]magának. Ezért augusztus 3-án, szombaton Babitsék is nagy érdeklődéssel tekintik meg az előadást. Ennek a felkavaró látványnak a hatására írja meg a nyári tanyáján azt az esszéjét, melyben egy időutazás keretében ifjúkori, valamint a mostani, esztergomi élményeiről szól, és a Magyar Nemzet, 1940. szeptember 8-i számában jelenik meg. Címe: *Blondin vagy az öregedés*.

„Nagyon csöndesen élünk, egy hegyen lakunk a város fölött. A posta rendesen másnapra kerül ide, s ez olyan, mintha egy nappal visszaigazítottuk volna a naptárt. Lehetőleg azonban úgy élünk, mintha harminc évvel igazítottuk volna vissza.

A szórakozásaink is régimódiak. A minap kötéltáncosok jöttek a városba, s lemásztunk a kedvükért a hegyről. Egészen különös élmény volt; a sodronyt a kaszárnya és a gimnázium közt feszítették ki, s a nézők az utcán álltak, vagy ültek a magukkal hozott székeken. A csöndes, nagy, vidéki utca, szokatlan éjszakai zsúfoltságában, a kicsavart nyakú, ég felé fordult arcú emberekkel, úgy hatott rám, mint valami gyermekkori élmény vagy álom. Pedig gyermekkorom már félszázadnyi távolságban leng.”

A produkcióról Charles Blondin (1824-1897) a világhírű francia akrobata, kötéltáncos jut az eszébe, aki 1859. június 30-án egy öt centiméter átmérőjű kötélen átsétált a Niagara fölött, és vállalta azt, hogy szívesen megismétli bemutatóját: egy önként jelentkezőt is örömmel áttol talicskán a vízesés fölött. A költőben azonban felvillanhatott két másik, nagyon régi emlék is. Pályája elején, *A Holnap* antológia megjelenése után egyesek azzal vádolták, hogy Blondin produkciójához hasonlóan, „költészete nem több virtuozitásnál”. Ignotus[6] azonban

[5] RÁBA György, *Babits Mihály költészete*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1981, 35, 110.
[6] IGNOTUS, *Babits*, Nyugat, 1909. júl. 16.

védelembe vette őt. A távoli Fogarason tanárkodó fiatalembernek nagy örömet jelentett a Nyugat 1909. július 16-i száma, melyben Ignotus „szép és megértő”[7] szavakkal írt cikkében bejelenti első kötetének a megjelenését. Ennek kezdő mondata a következő: „Babitsról úgy emlékeznek meg, mint valami úribb fajta artistáról, kötéltáncosról, aki azonban – ezt megengedik – Blondin.” Azaz – ezt már én teszem hozzá – jelentheti azt is, hogy a legjobb, hiszen megvolt benne a hihetetlen tudás, műveltség és a könnyed elegancia. A költő fiatal korában azt hitte, hogy a kötéltáncos neve, Shakespeare és Napoleon nevéhez hasonlóan, örökké fennmarad, most azonban megdöbbenve tapasztalja, hogy a „városkánkban” üdülő barátja (Rédey Tivadar) kivételével már senki sem tud róla. Egyesek úgy gondolják, hogy ez egy közönséges idegen szó, köznév, amelynek nem ismerik a jelentését, mások kitalált, teremtett névnek tartják, amely nem takar valós személyt. Ő pedig ezek után szomorúan veszi tudomásul, hogy most „Egy régi név halt meg.” „E név halálával – írja Kelevéz Ágnes tanulmányában[8] – mintha saját világának egy darabja süllyedt volna el, mégpedig olyan darabja, amely nélkül művészete is talán kevésbé érthető.” Ez nagyon megérinti, és arra készteti, hogy az idő múlásáról, az elsüllyedt világról, melyben Blondin csillag volt, és a helyette született új világról, melyben már Blondin nem létezik – korábbi esszéi alapján –, elmélkedjen. Az ő ifjúságának a múzsája az irodalomban és a művészet minden ágában megjelent modernség volt. Ezt ma egy másfajta modernség helyettesíti, mely azonban nem a szellem területén él, hanem a cselekvésben kezd tombolni, ez pedig veszélyesebb, mint a régi. Ő nem a veszedelmes cselekvés, ha úgy tetszik a háború híve. Az írás végén visszakanyarodik szeretett dombjához, saját hegyéhez. Megindító, hogy a világban zajló háború idején, betegen – Blondin életveszélyt jelentő talicskájába képzelve magát – bízik az emberiség kultúrájának feltámadásában. Keresi a megoldást hozó nyugalmat (a békét!), és a jövőt (amelynek még ő is részese lesz!) tervezi: vagy a régi, a Trianon előtti múltban, ifjúságának korában, vagy más formában, egy távoli, több évtizeddel későbbi időben képzeli el a szellem hatalmának visszatérését. Ennek a várt új kornak azonban már vissza kell hoznia ősi hazánk egységét is. „Amint itt a hegy tetején ülök, mintha Blondin talicskáján gubbasztanék. Szeretném visszaigazítani a naptárt. Legalább harminc esztendővel. Vagy előre, ki tudja, hány évvel, amikor majd megint nyugalomban

[7] Babits Mihály – Osvát Ernőnek, Fogaras, 1909 szept.1. és 16. között = *Babits Mihály levelezése 1909-1911*, s.a.r. SÁLI Erika, TÓTH Máté, Akadémiai Kiadó, 2005, 31.
[8] KELEVÉZ Ágnes, *Babits névjegye*, Holmi, 1996. júl. 941–954.

ülünk, mozdulatlan földön, *visszakerült ősi-egy hazánkban*, s ráérünk újból csak a szellem újdonságain ámuldozni."

Egy hónap múlva, szeptember 8-án véget ér az 1940-es nyaralás, 59 nap után, jó hangulatban, autóval mennek haza. Ezután már csak tizenegy hónap van hátra az életéből... Ebből hét hónapot Budán, a Logodi utcában és a Siesta Szanatóriumban tartózkodik, ahol nyelési nehézségek miatt november végén életmentő műtétet végeznek rajta.

1941 áprilisában a már harmadszor is megnémult költő – a gyógyulásban reménykedve – újra Esztergomban van, de a várt javulás most nem következik be. A 116 napos utolsó „nyaralás" pokoli szenvedéseit követően, 1941. augusztus 3-án, vasárnap délután öt óra körül ismét autón hagyja el a várost, de már végleg. Mentő viszi a haldokló költőt a budai Siesta Szanatóriumba. Ilonka és Walfrida nővér kíséri. Életének utolsó, közel harminc óráját ott tölti.

A gyógyíthatatlan betegség

Babits budapesti és esztergomi kezelőorvosai tisztában lehettek betegségének kimenetelével, de a rosszindulatú rákos daganatról, az „áttétek"-ről, a rákos fertőzés tovább terjedéséről, újabb gócok kialakulásáról, a gyógyíthatatlanságról – talán együttérzésből vagy mivel a szövettani vizsgálatból nem tudtak egyértelmű következtetést levonni – nem tájékoztatták a feleségét. Pedig a *Halotti anyakönyvi kivonat* szerint a halál oka félreérthetetlen: „paizsmirigyrák áttétekkel". A halotti bizonyítványnak erre a kitételére – meg a másik fontos állítására! – azonban nem hivatkoznak a költő betegségével és halálával foglalkozó tanulmányok! (A közvélemény is évtizedekig abban a hitben élt, hogy Babits gégerákban halt meg.) – A kórház említett diagnózisát megerősíti és pontosítja Gyenes György professzor tanulmánya, mely szerint „a tumor szövettanilag mirigyrák".

Török Sophie még 1941. május 27-én Esztergomból írt levelében is arról értesíti – meggyőződésből vagy kíméletből – anyikát, hogy „Pedig neki tulajdonképpen *nincs semmi életveszélyes baja*, [kiemelés tőlem: T.J.] de a sokféle gyötrelem aláásták erejét és életkedvét, és hát nem lehet csodálni, ha ilyen embertelen állapotban nincs kedve már élni szegénynek."[9] Ilonka is csak augusztus első napjaiban döbbenhetett rá az elkerülhetetlen végre.

A Siesta Szanatóriumban éjjel-nappal a betegágya mellett, ill. közelében tartózkodott felesége, Basch Lóránt, Gellért Oszkár és fia, Gellért Endre, Illyés Gyula, továbbá Raics Olga, valamint a halála előtt másfél

[9] Babits Mihályné – özv. Babits Mihálynénak, Esztergom, 1941. máj. 27. = „dallá ringott…", 181.

órával meglátogatta őt Elek Artúr. Itt dr. Szöllősy Lajos tanársegéd mondja ki valószínűleg először Illyés Gyulának és Gellért Oszkárnak a megrendítő „menthetetlen" szót és az „áttétel" szakkifejezést.[10] Az orvos megindultan közölte a költő feleségével is ezt a hírt, és azt is, hogy a gyógyíthatatlan betegnek csak egy-két napja van hátra, mert szervezete már nem szívja fel a táplálékot sem. Ilonka hiányos és késői tájékoztatásból fakadó „tudatlanságát", Babits István is megerősíti: „Sajnos igaznak bizonyult a hír – írta édesanyjának, néhány nappal bátyja temetése után –, hogy rákja volt, csakhogy feleségével ezt az orvosok csak most legutóbb közölték…"[11] Ezt a tényt 1960-ban Ilonka öccse, Tanner Béla is alátámasztja a családi perben elhangzott vallomásában: a nővére azt mondta neki, hogy azért nem készítettek végrendeletet, mert „nem jutott eszébe, hogy férje halálos beteg."[12] A tumor – Gyenes György 2004-ben megjelent tanulmánya szerint – már „az első műtét idején gyógyíthatatlan volt.[13]

Babits halála

Halála 1941. augusztus 4-én éjfél körül következett be, de hogy éjfél előtt (tehát 4-én, hétfőn) vagy éjfél után (azaz 5-én, kedden) arról megoszlanak az emlékek és a vélemények.

Illyés Gyula ezt írja a *Babits emlékkönyv*ben: „öt vagy hat perccel éjfél előtt halhatott meg, hétfőn, augusztus 4-én." Erről tájékoztat Elek Artúr is. Ezt az időpontot fogadta el az irodalomtörténet, ez a dátum szerepel a szakkönyvekben és lexikonokban.

Török Sophie augusztus 5-én Szekszárdra küldött távirata – „Mihály ma[!] éjjel meghalt." – nem egyértelmű.

Basch Lóránt és Gellért Oszkár szerint kedden halt meg, a Baumgarten Alapítvány és a Vajda János Társaság gyászjelentésében is az szerepel, hogy „augusztus 5-ére virradó éjszakán" következett be a vég.

A vitát egy hiteles közokirat, *A halotti anyakönyvi kivonat* döntheti el, melyet a szanatórium halottvizsgálati bizonyítványa alapján, a XII. kerületi anyakönyvi hivatal állított ki augusztus 6-án. Ennek az 1941. szeptember 20-i (az eredetivel „szószerint megegyező") másolata az OSZK-ban található. Ez – mivel közokirat – teljes bizonyító erővel

---

[10] ILLYÉS Gyula, *1941. augusztus 4.* = *Babits emlékkönyv*, szerk ILLYÉS Gyula,

[11] Babits István – özv. Babits Mihálynénak, Balatonújlak, 1941. aug. 9. = *A Babits család levelezése*, szerk BUDA Attila, Universitas Kiadó, Bp., 1996, 482.

[12] SZÉKELY László, *„A jó mostoha történetét még nem írták meg…"*, Jaffa Kiadó, Bp., [2021]

[13] GYENES György, *Babits Mihály daganatos betegsége* = *„…Kínok és álmok közt…"*, szerk SIPOS Lajos, Akadémiai Kiadó, Bp., 2004, 171–185.

igazolja a benne foglalt tények valódiságát, azaz: „Az elhalálozás ideje *1941 ezerkilencszáznegyvenegy augusztus 5 öt d.e. ¼ 1 óra*”[14].

Babits Mihály, Török Sophie és Babits Ildikó végső nyughelye a Fiumei úti Sírkert 31. parcellájának 1. sorában található. Ildikó neve nincs feltüntetve a síron. – Egyikük sem élte meg a hatvanadik évet.

Esztergom, 2025. május 26.

[14] TÉGLÁS János, *Babits Mihály síremléke,* [Kalo Design], Bp., 2022, 7–14.